

ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ

1. Ефективність застосування будь-якої правової норми оцінюється за певними критеріями. Ефективність звільнення від покарання у юридичній літературі запропоновано оцінювати за двома критеріями: динамікою застосування звільнення від покарання (його відбування) та фактом вчинення нового злочину після звільнення від покарання та його відбування [1, с. 99-100]. Не торкаючись на цьому етапі дослідження окремих дискусійних положень такої позиції, зазначимо, що проведений нами аналіз даних судової статистики дозволяє констатувати певну динаміку застосування аналізованих норм та попит суспільства на інститут звільнення від покарання (його відбування).

Якщо взяти до уваги показники звільнення від покарання (його відбування) за 2015 р., то безсумнівним «лідером» у правозастосуванні традиційно залишається звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК). У 2015 р. питома вага осіб щодо яких було застосовано ст. 75 КК від числа всіх засуджених становила 42,7 % (40 462 осіб). Що стосується неповнолітніх, то 2812 осіб (61, 3 % від усіх неповнолітніх засуджених) були звільнені від відбування покарання з випробуванням (ст. 104 КК) [2]. Призерами у правозастосуванні також є норми про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (11 112 засуджених) і про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким (2 168 засуджених). Крім того, у 2015 р. 35 жінок звільнені від відбування покарання на підставі ст. 83 КК, 363 засуджених були звільнені від покарання за хворобою, 2 105 осіб – амністовано [3, 4]. У аналізований період також 67 засуджених було помилувано Президентом України.

Розглянемо, якими були показники застосування зазначених норм-лідерів звільнення від покарання в інші статистичні періоди.

2. Ретроспективний погляд на практику застосування норм про звільнення від відбування покарання з випробуванням протягом 1996-2015 рр. дозволяє констатувати певну динаміку у цій сфері. У 1996 р. частка

таких осіб у загальній кількості засуджених становила 36,9 %²¹; у 1997 р. – 38,7 %; у 1998 р. – 40,3 %; у 1999 р. – 43,5 %; у 2000 р. – 46 %; у 2001 р. – 47,5 %; у 2002 р. – 55,8 %; у 2003 р. – 53,8 %; у 2004 р. – 54, 8 %; у 2005 р. – 52,7 %; у 2006 р. – 58,7 %; у 2007 р. – 55,3 %; у 2008 р. – 52,2 %; у 2009 р. – 48,2 %; у 2010 р. – 47,4 %; у 2011 р. – 41,8 %; у 2012 р. – 41, 7 %; у 2013 р. – 41,9 %; у 2014 р. – 39,4 %; у 2015 р. – 42,7 %.

Наведені показники свідчать про те, що кількість звільнених від відбування покарання з випробуванням серед усіх засуджених у порівняльному періоді постійно зростала і досягла пікової межі у 2006 р. з показником 58, 7% осіб. Водночас значне зменшення кількості осіб до яких суди застосовували ст. 75 КК починаючи з 2008 р. можна пояснити, на нашу думку, масштабними змінами в кримінальному законодавстві, що відбулися завдяки Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» (реєстр. № 270 – IV).

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання як зазначалося вище посідає почесне друге місце за кількістю звільнених від покарання. У 2003 р. кількість засуджених, які були звільнені умовно-достроково становило 33 405 осіб (16,1 % від питомої ваги засуджених у цьому році). У 2004 р. ці показники становили 29 854 особи (13,3 %); у 2005 р. – 36 652 особи (18,6 %); у 2006 р. – 33 847 осіб (21%); у 2007 р. – 33 063 особи (21,6 %); у 2008 р. – 27 979 осіб (19 %); у 2009 р. – 22 056 осіб (15 %); у 2010 р. – 22 831 особу (13,5 %); у 2011 р. – 20 301 особу (13,1 %); у 2012 р. – 19 662 особи (12 %); у 2013 р. – 23 185 осіб (19,6 %); у 2014 р. – 16 908 осіб (16,5 %); у 2015 р. – 11 112 осіб (11,7 %).

Кількість осіб, яким невідбута частина покарання була замінена більш м'яким покаранням є значно меншою, ніж умовно-достроково звільнених. У 2003 р. кількість таких засуджених становила 4 209 осіб (2 % від питомої ваги засуджених у цьому році). У 2004 р. ці показники становили 2 669 осіб (1,2 %); у 2005 р. – 6 565 осіб (3,3 %); у 2006 р. – 6 099 осіб (3,8%); у 2007 р. – 6 163 особи (4 %); у 2008 р. – 5 336 осіб (3,6 %); у 2009 р. – 3 811 осіб (2,6 %); у 2010 р. – 3 836 осіб (2,3 %); у 2011 р. – 4 413 осіб (2,8 %); у 2012 р. – 4 570 осіб (2,8 %); у 2013 р. – 4 604 особи (3,9 %); у 2014 р. – 2 870 осіб (2,8 %); у 2015 р. – 2 168 осіб (2,3 %). При цьому показники ДСА України, на жаль, не відображають, на які саме більш м'які покарання була здійснена заміна невідбутої частини покарання.

²¹ Йдеться про осіб, щодо яких протягом 1996-2001 рр. було застосовано умовне засудження (ст. 45 КК 1960 р.) та відстрочка виконання вироку (ст. 46-1 КК 1960 р.)

3. Тепер розглянемо показники рецидиву серед осіб, звільнених від відбування покарання з зазначених вище правових підстав.

Передусім зазначимо, що кількість раніше судимих, які знов були засуджені за вчинення нових злочинів перебуває протягом останніх 12 років приблизно на однаковому рівні (майже кожний четвертий раніше засуджений знов засуджується за вчинення нового злочину). Так, у 2004 р. кількість осіб, які на момент засудження мали судимість становила 47 918 винуватих (21, 4 % від числа усіх засуджених). У 2005 р. ці показники становили 42 891 особу (21, 8 %); у 2006 р. – 38 584 осіб (24 %); у 2007 р. – 39 066 осіб (25,6 %); у 2008 р. – 34 776 осіб (23,7 %); у 2009 р. – 36 764 особи (25,1 %); у 2010 р. – 41 523 особи (24,6 %); у 2011 р. – 39 323 особи (25,5 %); у 2012 р. – 42 037 осіб (25,8 %); у 2013 р. – 34 365 осіб (29,1 %); у 2014 р. – 27 714 осіб (27,1 %); у 2015 р. – 25 718 осіб (27,1 %). Таким чином, порівняно з 2004 р. кількість осіб, які на момент засудження мали судимість, зросла у 2015 р. на 5,7 %. Тепер проаналізуємо, яка кількість раніше звільнених від покарання знов були засуджені.

Дослідження даних судової статистики дозволяє зробити висновок про те, що у 2004 р. кількість засуджених, які вчинили злочин під час іспитового строку становила 15 905 осіб (7, 1 % від всіх засуджених у цьому році). У 2005 р. цей показник становив 15 084 особи (7,1 %); у 2006 р. – 12 370 осіб (7,7 %); у 2007 р. – 12 906 осіб (7,9 %); у 2008 р. – 10 090 осіб (6,9 %); у 2009 р. – 10 212 осіб (7 %); у 2010 р. – 10 990 осіб (6,6 %); у 2011 р. – 10 894 особи (7 %); у 2012 р. – 10 869 осіб (6,7 %); у 2013 р. – 8 708 осіб (7,4 %); у 2014 р. – 6 492 особи (6,3 %); у 2015 р. – 5 576 (5,9 %).

Наведені показники приблизно дорівнюють показникам кількості осіб, яких було направлено для відбування покарання, призначеного вироком суду, як таких, що не пройшли випробування (ч. 2 ст. 78 КК). Зокрема, у 2004 р. кількість направлених для відбування покарання, призначеного вироком суду, як таких, що не пройшли випробування становила 5 616 осіб (8,7 % від всіх засуджених щодо яких вирішувалося питання про правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням у цьому році). У 2005 р. цей показник становив 6 354 особи (8,7 %); у 2006 р. – 5 884 особи (6,4 %); у 2007 р. – 5 057 осіб (6,2 %); у 2008 р. – 4 728 осіб (6,9 %); у 2009 р. – 3 838 осіб (6 %); у 2010 р. – 3 689 осіб (6,1 %); у 2011 р. – 4 013 (6,1 %); у 2012 р. – 3 646 осіб (6,5 %); у 2013 р. – 3 009 осіб (4,6 %); у 2014 р. – 1 967 осіб (4,4 %); у 2015 р. – 1 997 осіб (5,6 %).

Дослідження даних судової статистики дозволяє зробити висновок про те, що у 2001 р. кількість засуджених, які раніше були звільнені

умовно-достроково від відбування покарання і знов були засуджені становила 6 185 осіб (3, 1 % від всіх засуджених у 2001 р.). У 2002 р. цей показник становив вже 6 616 осіб (3,4 %); у 2003 р. – 8 181 осіб (4,1 %); у 2004 р. – 8 975 осіб (4,4 %); у 2005 р. – 8 637 осіб (4,9 %); у 2006 р. – 8 285 осіб (5,2 %); у 2007 р. – 9 301 особу (6,1 %); у 2008 р. – 8 798 осіб (6,0 %); у 2009 р. – 9 042 особу (6,2 %); у 2010 р. – 9 651 особу (5,7 %) [11]; у 2011 р. – 8 202 особи (5,3 %); у 2012 р. – 7 801 особа (4,8 %); у 2013 р. – 5 834 особи (4,9 %); у 2014 р. – 4591 особу (4,5 %), у 2015 р. – 4 010 (4,2 %).

Дослідження даних судової статистики дозволяє зробити висновок також і про рецидив серед осіб, які повністю відбули покарання на момент нового засудження. Так, у 2004 р. кількість засуджених, які вчинили злочин після повного відбуття покарання становила 16 246 осіб (7,3 % від всіх засуджених у цьому році). У 2005 р. цей показник становив 14 002 особи (7,1 %); у 2006 р. – 12 845 осіб (8 %); у 2007 р. – 12 614 осіб (8,2 %); у 2008 р. – 10 955 осіб (7,4 %); у 2009 р. – 12 080 осіб (8,2 %); у 2010 р. – 14 337 осіб (8,5 %); у 2011 р. – 13 752 особи (8,9 %); у 2012 р. – 15 383 особи (9,4 %); у 2013 р. – 12 946 осіб (11 %); у 2014 р. – 10 848 осіб (10,6 %); у 2015 р. – 9 529 осіб (10 %).

Таким чином, порівняння наведених вище показників дозволяє констатувати певну ефективність застосування норм про звільнення від покарання (його відбування). Адже у порівнянні з кількістю засуджених, які у 2015 р. вчинили злочин після повного відбуття покарання, кількість засуджених, які вчинили злочин після, зокрема, їх звільнення від відбування покарання з випробуванням є вдвічі меншою. Те саме стосується і оцінки ефективності умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

1. Письменський С. В. Про ефективність звільнення від покарання та його відбування / С. В. Письменський // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. - № 6. - С. 96-100.
2. Звіт про неповнолітніх засуджених за 2015 рік. Форма № 8. – Київ: Державна судова адміністрація України. – 2015.
3. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2015 рік. Форма № 1-1 (розділ 3). – Київ: Державна судова адміністрація України. – 2015.
4. Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2015 рік. Форма № 6. – Київ: Державна судова адміністрація України. – 2015.